

ОСОБЛИВОСТІ ІНТРАСУБ'ЄКТНОГО КОМПОНЕНТА ВЗАЄМВІДНОСИН У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З СИНДРОМОМ ДАУНА (ЗА УСТАНОВЧО-МОТИВАЦІЙНИМ КРИТЕРІЄМ)

FEATURES OF THE INTRA-COMMUNITY COMPONENT OF RELATIONSHIP BETWEEN ANOTHER PRESCHOOLS WITH DOWN SYNDROME (INSTITUTIONAL MOTIVATION CRITERIA)

У статті детально розглянуто установчо-мотиваційний критерій інтрасуб'єктного компонента взаємовідносин. Проаналізовано показники, що відповідають цьому критерію. Показано результати дослідження мотивації та зовнішньої стимуляції у дітей старшого дошкільного віку з синдромом Дауна. Також у статті здійснений детальний аналіз результатів дослідження. Визначено особливості інтрасуб'єктного компонента за установчо-мотиваційним критерієм у старших дошкільників з синдромом Дауна.

Ключові слова: дошкільники з синдромом Дауна, взаємовідносини, інтрасуб'єктний компонент, установчо-мотиваційний критерій, мотивація, зовнішня стимуляція.

В статті подібно розглянуто установчо-мотиваційний критерій інтрасуб'єктного компонента взаємовідносин. Проаналізовані показники, що відповідають даному критерію. Показано результати дослідження мотивації та зовнішньої стимуляції у дітей старшого дошкільного віку з синдромом Дауна. Також в статті здійснений детальний аналіз результатів дослідження.

Определены особенности интрасубъектного компонента по установочно-мотивационному критерию у старших дошкольников с синдромом Дауна.

Ключевые слова: дошкольники с синдромом Дауна, взаимоотношения, интрасубъектный компонент, установочно-мотивационный критерий, мотивация, внешняя стимуляция.

The article deals in detail with the installation-motivational criterion of the intrasubjective component of the relationship. The indicators that meet this criterion are analyzed. The results of research of motivation and external stimulation in children of the senior preschool age with Down syndrome are shown. Also in the article a detailed analysis of the results of the study is carried out. The features of the intrasubjective component according to the instinctive-motivational criterion in older preschool children with Down syndrome are determined.

Key words: preschool children with Down syndrome, relationship, intrasubject component, installation-motivational criterion, motivation, external stimulation.

УДК 373.2.043.2.068.1–056.36:616.895.6

Михновецька І.В.,

аспірант

Інституту спеціальної педагогіки

Національної академії педагогічних наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування основних особистісних структур є головною та основною умовою формування особистості дитини та придбання широкого соціального досвіду. Отримання такого досвіду можливе лише в широкому комунікаційному просторі дитини з дорослими та однолітками. Взаємодіючи з дорослими, а потім і з ровесниками, дитина отримує різноманітний досвід, який формує диференційовану систему відносин особистості [1, с. 203].

Формування взаємовідносин є важливою частиною життя особистості. Адже без контактів з оточенням та за неможливості співпрацювати з іншими дитина не може задовольнити свої соціальні потреби та самореалізуватись.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей комунікації в процесі взаємодії з однолітками у спеціальній педагогіці та психології займалися А. Дорохіна, П. Жиянова, Т. Ілляшенко, В. Кобильченко, Р. Ковтун, Ю. Луценко, А. Міненко, Л. Панаріна, М. Ратушняк, Н. Тертична, О. Холодій та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Ми в структурі взаємовідносин виділяємо два компоненти: інтрасуб'єктний та екстрасуб'єктний. Відповідно до мети статті

дали детально проаналізуємо структуру та особливості інтрасуб'єктного компонента взаємовідносин старших дошкільників з синдромом Дауна за установчо-мотиваційним критерієм.

Мета статті – проаналізувати показники установчо-мотиваційного критерію інтрасуб'єктного компонента взаємовідносин та на основі результатів дослідження визначити особливості установчо-мотиваційного критерію інтрасуб'єктного компонента у дітей старшого дошкільного віку з синдромом Дауна.

Виклад основного матеріалу. Інтрасуб'єктний компонент характеризує взаємовідносини з позиції внутрішньої картини світу дитини відповідно до того, як вона пізнає та ідентифікує себе, чим керується під час взаємодії з найближчим оточенням.

Особливості цього компонента досліджувались нами за двома критеріями: установчо-мотиваційним та когнітивно-афективним. У кожному з них були визначені певні показники. Так, установчо-мотиваційному відповідали такі показники, як соціальні установки та мотивація.

Установка – це цілісний стан особистості, вироблений на основі досвіду, готовність стійко реагувати на передбачувані об'єкти чи ситуації, вибіркова активність, спрямована на задоволення

потреби. Традиційно установку розглядають як готовність до певної активності. Ця готовність визначається взаємодією конкретної потреби із ситуацією, її задоволенням. Повторення ситуацій поступово формує фіксовані установки особистості, які впливають на соціальне життя та життєву стратегію людини.

Установка особистості свідчить про її готовність діяти у певний спосіб, що зумовлює швидкість її реагування на ситуацію. Соціальна установка – це детермінована минулим досвідом психологічна готовність індивіда до певної поведінки стосовно конкретних об'єктів, до вироблення його суб'єктивних орієнтацій як члена групи (суспільства) щодо соціальних цінностей, об'єктів тощо. Соціальна установка тлумачиться як стійка система поглядів, уявлень, пов'язана з потребою індивіда у збереженні чи розриві відносин з іншими людьми. Її стійкість забезпечується або зовнішнім контролем, що виявляється у необхідності підкоритися іншим, або процесом ідентифікації з оточенням, або важливим її особистісним значенням для індивіда [2, с. 277].

Під час соціальної взаємодії у дитини складається система цінностей і ціннісних установок. Дитина привчається регулювати свою соціальну поведінку і взаємини з людьми відповідно до прийнятої в суспільстві системи цінностей. З огляду на це особистість пред'являє до себе відповідні вимоги, відбувається оцінювання себе [3, с. 74]. Ціннісні орієнтації формуються в спілкуванні з дорослими та однолітками, у процесі засвоєння дитиною норм і правил поведінки. Водночас відбувається накопичення практичного досвіду безпосередньої взаємодії з соціальним оточенням.

Старший дошкільний вік є найсприятливішим для засвоєння соціально ціннісних моделей взаємодії та співпраці дітей з дорослими і однолітками (Т. Бабаєва, М. Лісіна, Т. Рєпіна, О. Смірнова). Контактуючи з однолітками, діти вчаться погоджувати свої дії для досягнення загального результату, враховувати особливості партнера [3, с. 75].

Процес засвоєння індивідом певної системи знань, норм, цінностей дозволяє йому успішно залучитися до життєдіяльності певного суспільства. Процес становлення ціннісних соціальних орієнтацій дитини характеризує взаємно зумовлені сторони соціалізації та індивідуалізації розвитку людини і виникає під впливом макро-, мезо- та мікрофакторів [3, с. 9].

Мотивацію у психології розуміють як сукупність психологічних процесів, які спрямовують поведінку людини. Мотиваційні процеси лежать в основі активності людини та її психічного функціонування, вони визначають напрям людської поведінки та її траєкторію. Мотивація – це внутрішні та зовнішні стимули, що скеровують дошкільника під час виконання діяльності, від їх

кількості та реалізації залежить якість виконання завдання та перенесення засвоєного досвіду на аналогічні ситуації. Мотивація буває двох видів: зовнішня та внутрішня. Зовнішня мотивація – це спонукання або примушування щось робити зовнішніми для людини обставинами або стимулами. Зовнішня мотивація може бути мотивацією ззовні і мотивацією зсередини (через управління баченням ситуації, почуттями і станом). Внутрішня мотивація – це мотивація, пов'язана не із зовнішніми обставинами, а з самим змістом діяльності [4, с. 372].

З огляду на це сутність соціальних установок, що сприяють формуванню взаємовідносин у дошкільників, полягає у готовності до певної поведінки та взаємодії, тому не можна обійти увагою їх зв'язок з мотивами діяльності. Щоб сформувати соціальну установку у дітей з розумовою відсталістю, необхідно їх стимулювати та залучати до діяльності. Це сприятиме кращому засвоєнню інформації та швидшому перенесенню осмислених дій у нові умови.

У нашому дослідженні під час діагностики інтрасуб'єктного компонента за установчо-мотиваційним критерієм використовувалась методика корекції емоційних реакцій на неуспіх у дітей з інтелектуальною недостатністю Н. Білопольської (ігрове та вольове завдання).

Усі охоплені дослідженням діти були поділені на дві експериментальні групи: ЕГ 1 та ЕГ 2. До групи ЕГ 1 увійшли діти з синдромом Дауна, які мали легку розумову відсталість (ЛРВ) – 35 дітей, до ЕГ 2 – діти з синдромом Дауна, які мали помірну розумову відсталість – 31 дитина. У дітей з синдромом Дауна часто спостерігаються супутні порушення, тому додатково у кожній групі ми виділили 2 підгрупи за параметром наявності супутніх порушень: діти без супутніх порушень та діти з супутніми порушеннями, внаслідок цього отримали ЕГ 1 (БСП) – 17 дітей, ЕГ 1 (ЗСП) – 18 дітей, ЕГ 2 (БСП) – 15 дітей, ЕГ 2 (ЗСП) – 16 дітей. Також нами враховувався гендерний параметр, за яким дітей в ЕГ було поділено на дві підгрупи: осіб жіночої статі та осіб чоловічої статі: ЕГ 1 (ЖС) – 15 дітей, ЕГ 1 (ЧС) – 15 дітей; та ЕГ 2 (ЖС) – 18 дітей, ЕГ 2 (ЧС) – 18 дітей.

Для виявлення значущості отриманих результатів був застосований багатofункціональний статистичний критерій F^* – кутове перетворення Фішера.

У процесі експериментальної роботи ми враховували як готовність до взаємодії, так і мотивацію, що її супроводжувала, адже мотивація є рушійною силою під час виконання завдань, вона стимулює і мобілізує можливості дитини.

Проведення педагогічного дослідження в констатувальній частині відповідно до використаної нами методики дозволило отримати емпіричний матеріал, який був підданий кількісному та якісному аналізу.

Після проведення ігрового завдання за методикою Н. Білопольської ми визначили дві групи дітей відповідно до мотивації, яка переважала.

Перша – це діти з переважанням внутрішньої мотивації, друга – з переважанням зовнішньої мотивації.

Таблиця 1

Порівняльне співвідношення переважаючої мотивації у дітей з синдромом Дауна (з супутніми порушеннями та без них)

Переважаюча мотивація	Діти з легкою розумовою відсталістю (РВ)		Діти з помірною розумовою відсталістю (РВ)	
	Діти без супутніх порушень (БСП)	Діти з супутніми порушеннями (ЗСП)	Діти без супутніх порушень (БСП)	Діти з супутніми порушеннями (ЗСП)
Внутрішня (ТПР-1)	67%	55%	42%	36%
Зовнішня (ТПР-2)	33%	45%	58%	64%

Наведені у таблиці дані вказують на залежність мотивації від ступеня розумової відсталості та наявності супутніх порушень. Ми це пояснили тим, що ступінь органічного ураження кори головного мозку у дітей з легкою РВ менша, ніж у дітей з помірною РВ. Отже, показники ядра дефекту за С. Мироною (слабкість орієнтовальної діяльності, низька пізнавальна активність, слабкість замикаючої функції кори головного мозку, низька розумова працездатність та

інертність нервових процесів) менше порушені, аніж у разі ПРВ.

Супутні порушення у дітей з синдромом Дауна впливають на розуміння інформації та ускладнюють виконання діяльності, адже слух та зір відіграють важливу роль під час сприймання та маніпулювання матеріалом, допомагають краще орієнтуватись та швидше досягти результату.

Ще одним додатковим параметром став гендерний, який допоміг нам виявити таку динаміку.

Таблиця 2

Порівняльне співвідношення переважаючої мотивації у дітей з синдромом Дауна (за гендерним параметром)

Переважаюча мотивація	Діти з легкою розумовою відсталістю (РВ)		Діти з помірною розумовою відсталістю (РВ)	
	Діти жіночої статі	Діти чоловічої статі	Діти жіночої статі	Діти чоловічої статі
Внутрішня (ТПР-1)	59%	51%	39%	28%
Зовнішня (ТПР-2)	41%	49%	61%	72%

Результати свідчать, що краще виконали завдання діти жіночої статі з легкою РВ. Ми це пояснюємо тим, що, виконуючи ту саму діяльність, особи чоловічої та жіночої статі використовують різні частини мозку, тому і шляхи виконання завдань у них відрізняються.

Тобто у процесі дослідження нами було проаналізовано алгоритм виконання завдань та інтерпретовано результати відповідно до ступеня РВ, супутніх порушень та гендерної приналежності.

Аналізуючи результати за методикою з погляду математично-статистичних методів, а саме за допомогою критерію кутового перетворення Фішера, ми отримали відмінності між дітьми з ЛРВ та ПРВ за наявністю супутніх порушень, адже $\phi^2=1,81$, що відповідає $p \leq 0,03$. Такими ж виявилися результати і за гендерним параметром, $\phi^2=1,82$, що також відповідає $p \leq 0,03$.

Результати вольового завдання за методикою Н. Білопольської виявилися такими.

Відповідно до методики були виділені три типи поведінкових реакцій у дітей. ТПР-1 – діти з помірною зовнішньою стимуляцією, ТПР-2 – діти з сильною зовнішньою стимуляцією та ТПР-3 – діти з сильною зовнішньою стимуляцією + співп-

раця з експериментатором. Так, за ТПР-1 у дітей було адекватно сформоване бажання до діяльності, вони керувалися мотиваційно-особистісними реакціями та проявляли раціональні бажання до виконання діяльності. Діти з ТПР-2 потребували допомоги (уточнень, пояснень та схваленень). Тому можна зробити висновок, що бажання до діяльності у них поверхневе та не яскраво виражене. Вони керувалися особистісними бажаннями для задоволення власних потреб, а мотиваційна сфера у них недорозвинена. Діти з ТПР-3 показали недорозвиток у сформованості вольової сфери, відсутність мотиваційних прагнень та акцентуацію на особистісних проявах.

Оскільки основними функціями соціальної установки є випереджувальна та регулятивна (готовність до дії, передумова дії), то її дослідження доцільно проводити на основі переважання внутрішньої та зовнішньої стимуляції дошкільника в процесі діяльності. Тобто що менше необхідно стимулювати дитину з синдромом Дауна, то краще у неї сформована готовність до певної поведінки стосовно конкретних об'єктів (соціальна установка).

Таблиця 3

Порівняльне співвідношення зовнішньої стимуляції у дітей з синдромом Дауна (з супутніми порушеннями та без них)

Зовнішня стимуляція	Діти з легкою розумовою відсталістю (РВ)		Діти з помірною розумовою відсталістю (РВ)	
	Діти без супутніх порушень (БСП)	Діти з супутніми порушеннями (ЗСП)	Діти без супутніх порушень (БСП)	Діти з супутніми порушеннями (ЗСП)
ТПР-1	52%	43%	37%	33%
ТПР-2	25%	27%	29%	30%
ТПР-3	23%	30%	34%	37%

Дані таблиці свідчать, що дітей з синдромом Дауна з супутніми порушеннями та без них необхідно стимулювати до діяльності. Кращі результати показали діти з легкою РВ без супутніх порушень, гірші – діти з помірною РВ з СП. Також було помічено, що діти з синдромом Дауна найкращі результати показують за помірної мотивації, а за сильної мотивації не завжди хочуть виконувати завдання самостійно та потребують співпраці з експериментатором. Це пояснюється низьким рівнем домагань під час виконання завдань та недорозвитком мотиваційної сфери.

Також нами було виявлено, що діти з синдромом Дауна старшого дошкільного віку мають

обмежені знання щодо користування ручкою та олівцем. Це спричинено тим, що заклади, де перебувають діти з генною аномалією, не ставлять за мету їх підготовку до школи та не дають уявлень та знань про пунктирну лінію, а лише навчають елементам оволодіння олівцем під час малювання, тобто зафарбовування плоского зображення. Це дозволило зробити висновок, що цей аспект не включається у навчально-виховну роботу з дітьми з синдромом Дауна, а також відтерміновує розвиток дрібної моторики, що має бути сформована у старшому дошкільному віці перед відвідуванням дитиною школи.

Таблиця 4

Порівняльне співвідношення зовнішньої стимуляції у дітей з синдромом Дауна (за гендерним параметром)

Зовнішня стимуляція	Діти з легкою розумовою відсталістю (РВ)		Діти з помірною розумовою відсталістю (РВ)	
	Діти жіночої статі	Діти чоловічої статі	Діти жіночої статі	Діти чоловічої статі
ТПР-1	63%	54%	47%	39%
ТПР-2	18%	21%	25%	28%
ТПР-3	19%	25%	28%	33%

Результати виконання завдання за гендерним параметром показали результати, викладені у табл. 4.

Результати виконання вольового завдання показали кращу здатність дітей жіночої статі до виконання завдання за помірною зовнішньої стимуляції. Це пояснюється тим, що між хлопчиками та дівчатками існують відмінності у рівні домагань та прагненні досягти мети за у разі невдачі. Але ці відмінності є досить малими під час роботи з дітьми з синдромом Дауна, що і було доведено під час застосування ϕ^* . Під час аналізу результатів за параметром наявності СП $\phi^*=1,11$, що вказує на незначущість показників, а за гендерного параметру $\phi^*=1,38$, що співвідноситься з $p \leq 0,08$.

Висновки. Отже, завдяки проведеному дослідженню ми дійшли до висновку, що, формуючи взаємовідносини у дітей з синдромом Дауна, варто звертати увагу на мотиваційну сферу та сформо-

ваність соціальних установок, що є підґрунтям для подальшої соціалізації в суспільстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кобыльченко В.В. Становление личности дошкольника в норме и при нарушениях зрения. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2015. 540 с.
2. Трофімов Ю.Л., Рибалка В.В., Гончарук П.А. Психологія: підручник / за ред. Ю.Л. Трофімова. 6 вид., стереот. К.: Либідь, 2008. 560 с.
3. Піроженко Т.О., Ладивір С.О., Карасьова К.В. Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник / за ред. Т.О. Піроженко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.
4. Новак В.О., Мостенська Т.Л., Ільєнко О.В. Організаційна поведінка: підручник. Київ: Кондор, 2013. 498 с.